

ФІЛОСОФСЬКІ НАУКИ

УДК 37.013.73:81

Андрущенко В.П., Скубашевська О.С.

Мовні стратегії як чинник освітніх інновацій

Проаналізовано місце і роль мовних стратегій в структурі інноваційного розвитку освіти; акцентовано увагу на необхідності володіння рідною – українською та декількома іноземними мовами.

***Ключові слова:** мова, культура, людина, інноваційний процес, навчальні технології, мовна культура.*

Інноваційний розвиток освіти нині визначено у якості основи і головного напрямку тих змін, яких має зазнати освіта, формуючи відповіді на виклики глобалізації та інформаційної революції. І це зрозуміло. Висока динаміка знань, впровадження електронних технологій, полікультурна комунікація тощо унеможливають усталено-консервативну педагогічну діяльність, вимагають модернізації змісту навчальних дисциплін, впровадження нових технологій, підготовки учителя, здатного швидко, творчо і ефективно реагувати на ті зміни, що здійснюються в країні і у світі. Інноваційна освіта стає саме тим «ключем», за допомогою якого можна відкрити двері у XXI століття. «Ключем» у нашому розумінні є ті чинники, що забезпечують інновації. Важливе місце і роль серед них належить «мовним стратегіям освіти», оновленню і впровадженню яких приділяється нині першочергова увага в різних країнах світу.

Поняттям «мовні стратегії» у першому наближенні ми позначаємо систему технологій, засобів та підходів навчального та поза навчального стибу, що забезпечують вільне володіння рідною і як мінімум однією-двома іноземними мовами. Спробуємо заглибитись в їх зміст більш предметно.

Як відомо, процеси європейської інтеграції охоплюють все більше сфер життєдіяльності. Не стала виключенням і освіта, особливо вища школа. Україна чітко визначає орієнтир на входження в освітній простір Європи, здійснює модернізацію освітньої діяльності в контексті європейських вимог, наполегливо працює над практичним приєднанням до Болонського процесу. Початок в нашій країні глибоких соціально-економічних та

культурних реформ об'єктивно приводить до взаємодії між країнами і народами, до розвитку взаємодії в професійних сферах та в освіті.

Система освіти в нашій країні зазнає великих змін. Йдеться про рішення проблеми якості, гуманізації і демократизації, доступності освіти на всіх її рівнях. Україна приєднується до процесу створення загальноєвропейського освітнього простору на етапі, коли в Європі був накопичений майже п'ятдесятирічний досвід співпраці в цій сфері. Саме тому для нашої країни сьогодні особливий інтерес представляють інтеграційні процеси у сфері освіти, розгляд їх основних етапів і рушійних сил, питання вибору принципів і методів реалізації механізмів створення нормативної бази та інструментів, чинників успіху і основних закономірностей реформування.

В свою чергу інтеграційна політика ґрунтується на двох передумовах: визнанні необхідності інтеграції і неможливості її одночасного та одномоментного досягнення. На практиці цей підхід передбачає створення загального законодавства у сфері освіти на основі єдиних пріоритетів, мети та принципів, залишаючи простір для обговорення деталей і реалізації їх на національному рівні.

Саме таким чином поступово реалізовувалися інтеграційні процеси у сфері вищої освіти європейських країн. Україна – активний учасник цих процесів. Все вищевикладене подано в законах України «Про освіту» та «Про вищу освіту». Національна доктрина розвитку освіти, підписана Президентом України, пройшли експертизу Ради Європи. На всіх етапах інтеграції освітня політика залишається сферою відповідальності держави і реалізується на міждержавному рівні та висуває нові вимоги щодо зміни стилю і способу життя, підготовки людини до життя в системі нових комунікативних зв'язків; потребує постійно діючої спеціалізованої інформаційної мережі, що надає достовірну і повну інформацію всім учасникам процесу інтеграції; потребує інтенсифікації мовних стратегій. Їх значення зростає в міру ускладнення інформаційного простору. І навіть не дивлячись на певні труднощі, що полягають в недостатності досвіду і володіння методологією, необхідних для трансформації абстрактних принципів в конкретні проекти; необхідності диференційованого підходу до короткострокових і довгострокових проектів, браку ресурсів – мета співпраці у сфері освіти в Європейському співтоваристві і більш широко – в рамках Болонського процесу, принципово не змінюється.

Але, як відмічають експерти, для досягнення кінцевої мети Болонського процесу – побудови єдиного простору освіти – недостатньо формального впровадження його принципів. Потрібна прозора та зрозуміла всім методологія контролю якості освіти. Зокрема, обов'язковою вважається наявність внутрішніх і зовнішніх державних та суспільних систем контролю якості освіти.

Держави Європи усвідомили, що завдання створення процвітаючого і безпечного співтовариства не може бути реалізовано без об'єднання зусиль по співпраці у сфері освіти. Виходячи з вищесказаного, наголошується, що в умовах зміни геополітичної ситуації «європейське суспільство стає більш інтернаціональним, мобільнішим та більш комунікативним». Тому в даний час інтенсифікація мовних стратегій набуває великого значення, дозволяючи долати мовні бар'єри.

Основи загальної мовної стратегії Європейського Союзу в сфері освіти та зокрема по відношенню до інших мов полягають в наступному: а) право

всіх громадян вивчати і використовувати свою власну державну мову і мови меншин; б) право всіх громадян вивчати щонайменше дві іноземні мови в період обов'язкової шкільної освіти; в) обов'язок всіх урядів заохочувати і підтримувати вивчення іноземних мов після шкільної освіти; г) обов'язок всіх урядів підтримувати багатомовні заходи. Реформування традиційної системи повинне стати складовою європейської мовної політики.

Мова – складна семіотична система, що розвивається, є специфічним та універсальним засобом об'єктивації змісту як індивідуальної свідомості, так і культурної традиції, забезпечуючи можливість її інтерсуб'єктивності процесуального розгортання в просторово-часових формах і осмислення рефлексії. Мова володіє такими інтерпретаційними можливостями, які дозволяють планувати мовну дію. Єство мовної дії – таке використання мови, коли в модель світу реципієнта (слухача, читача) «вводяться нові знання і модифікуються ті, що вже є».

Таким чином, мова є «інструментом соціальної влади», оскільки висловитися нейтрально неможливо: всяке використання мови припускає ефект впливу. За мовним виразом завжди стоять які-небудь інтереси, мета, чиясь точка зору. Ці інтереси визначають комунікативну мету. Останні можуть бути описані не лише в термінах конкретних мовних актів і пропозицій, а через поняття більш високого рівня, наприклад глобального наміру (глибинної стратегії) і комунікативної тактики.

Численні дослідження довели, що мовна діяльність в переважній більшості випадків мотивується немовними завданнями. Ефективність їх рішення є одним з найважливіших критеріїв, за яким люди здійснюють вибір мовних засобів. Як метафорично зазначив один сучасний філософ, мова – це такий же інструмент, як молоток, і використання мови -- це в такій мірі справа техніки, як забивання цвяхів [Johnstone, 1982]. Але навіть для того, щоб забити цвях, потрібно мати уявлення про те, який інструмент для цього слід використовувати. Проте у мові все йде значно складніше. Прагнення досягти максимального результату породжує планування, яке, у свою чергу, визначає стратегію того, хто говорить».

Як ми вже зазначали вище, інтеграційні процеси в європейському просторі та в освіті передбачають як зміну стилю і способу життя загалом, так і підготовку до нових комунікативних зв'язків саме в освітньому процесі. Підготовка сучасного висококваліфікованого фахівця потребує зосередження уваги на професійній комунікативній компетенції і тут неможливо не зважати на вплив мовних стратегій та потребу їх інтенсифікації.

Перш за все, комунікативна діяльність як провідний компонент професійної підготовки припускає оволодіння комунікативними діями. В роботах А.А.Бодалева виділені наступні конкретні комунікативні дії, які максимально відповідають специфіці мовної комунікації – перцептивні дії (схилити до спілкування, визначати характер хвилювань і стан людини на основі характерних ознак та впливати на нього або розуміти його); комунікативні мовні і немовні дії (мовні дії – правильна емоційна, образна, стилістична маркірована мова; немовні дії – доречна міміка, жестикуляція, доцільні рухи тіла); інтерактивні дії (взаємодія індивідів на основі комунікативно-підтримуючого, кооперативного стилів).

Ці характеристики можуть бути доповнені характеристиками якостей особи та її поведінкою – комунікабельність (потреба в спілкуванні); соціабельність (потреба в соціальних контактах, наприклад, в професійній

сфері, в соціальному схваленні); доброзичливість. Толерантна поведінка включає: емоційну гнучкість, відвертість, відсутність догматизму.

Отже, для реалізації мовної комунікації в професійній сфері необхідно: забезпечити засвоєння типів комунікативних мовних стратегій, відповідних їм тактик безконфліктного спілкування (кооперативний стиль комунікації співпраці) і способів мовного оформлення, властивого певній культурі (це – когнітивний і соціальний рівні); сформувати механізм професійної компетенції на основі засвоєння норм і правил розпізнавання та реалізації професійного іншомовного спілкування.

Таким чином, найважливіша теза, яка лежить в основі дослідження, полягає в тому, що мовна комунікація – це стратегічний процес, базисом для якого є вибір оптимальних мовних ресурсів. Передача повідомлень в процесі комунікації може бути розглянута як серія рішень того, хто говорить. Більшість з них приймається неусвідомлено, автоматично.

Більш широке визначення мовних комунікацій полягає в «лобовому застосуванні» правил і знань, щоб показати слухачу задум того, хто говорить, а саме – лінгвосоціокультурних: використовувати професійно-маркіровані лінгвістичні засоби відповідно до норм конкретної культури; власне комунікативних: вибирати і гнучко варіювати активні стратегії та тактики спілкування, інтерпретувати і розуміти погляди і поведінку представників інших культур; інтерактивних: здійснювати професійний дискурс, обираючи адекватну поведінку, відповідно до ціннісних орієнтацій і норм, властивих професійній сфері певного типу культури; бути відкритим до отримання нової професійної інформації, емпатичним, емоційно гнучким.

Зважаючи на викладене вище, можна запропонувати загальну класифікацію мовних стратегій. Розрізняють стратегії, що використовують загальні властивості комунікації – як мовні, так і паралінгвістичні, – і стратегії чисто вербального спілкування. Приклад перших – стратегії вітання: одиниці усвідомленого набору відповідних знань іноді називають «культуремами» (Е.Оксор, І.Бергман). Другий же приклад включає стратегії, що використовують: а) властивості динаміки комунікації («організація розмови»), наприклад стратегії ініціативи в розмові, введення в розмову розповіді, поправки й под.; б) властивості одиниць спілкування (знання семантичного потенціалу вислову, тобто можливостей спожити пропозицію в тому або іншому конкретному мовному акті), у тому числі, знання системи мовних актів і той або інший ступінь володіння нею як системою альтернатив; в) володіння «технікою» проведення конкретних мовних актів (технікою наказу, питання, констатації й под.), у разі соціально-типових, «установчих видів» спілкування (коли той, хто говорить відіграє конкретну соціальну роль в якій-небудь установі із закріпленням етикетом, скажімо, в ролі прокурора на суді, урядовця в канцелярії і т. п.) сюди ж включається знання механізму установи (досвідченого урядовця від новачка відрізняє добре знання цього механізму); г) техніка «здійснення» вислову.

Окрім володіння граматиною, лексикою та іншими мовними засобами, до останнього виду знань відносяться знання про світ речей, понять, про внутрішню логіку процесів, а також набір презумпцій та очікувань, загальних для конкретної соціальної групи. Але не можна забувати, що мовні стратегії, які дозволяють використовувати певні правила в тій чи іншій мірі ефективно, повинні залишатися в рамках прийнятих в даному

соціумі конвенцій. Власне стратегії полягають в застосуванні того або іншого правила; «стратагеми», або прийоми – в порушенні того або іншого правила, що може поєднуватися з непорушенням конвенції.

Техніка здійснення і розуміння становлення мовних стратегій у свою чергу складається з наступних елементів: 1) той, хто говорить повинен володіти навиками (сюди входять стратегії зв'язної мови, так звані «дискурсні стратегії») стратегії виразу установок по відношенню до тих або інших висловів, знанням (техніка виразу щирої віри в те, що говорять, техніка виразу «відчуженості», наприклад іронії, або, навпаки, інтеріоризованості висловлюваної думки, техніка передачі чужої мови, зокрема цитування і т. д.); 2) володіння навиками слухача (уміння піддакувати, заперечувати – вголос по ходу чужої мови або тільки після закінчення неї) й под.

Є і інше «вимірювання» техніки розуміння мовних стратегій: 1) ступінь формальності (наприклад, володіння правилами ввічливості або уміння зачепити чужу самолюбність); 2) володіння тим каналом, яким відбувається спілкування (володіння листом, майстерність усного виступу, говір «на людях» тощо).

Будь-яке уточнення цієї класифікації приведе і до пересортовування видів конверсаційного знання. Ступінь систематичності в оволодінні цим знанням дозволяє відрізнити чуйного і досвідченого співбесідника від недосвідченого: вільне володіння комунікацією може бути прирівняне усвідомленню необхідності у виборі тих, а не інших засобів, зокрема у виборі стратегій переконання і ведення розмови взагалі.

Розширення інтенсивних професійних педагогічних контактів, будучи особливим видом цілеспрямованої людської поведінки, потребує аналізу таких типів мовного спілкування, які можуть розглядатися як зразкові в аспекті мовних стратегій.

Ми пропонуємо власну класифікацію типів мовного спілкування. За комунікативною установкою всі мовні акти діляться на інформативні та інтерпретативні. По модальній характеристиці інформативні акти включають власне інформативні (або повідомлення), діалоги, дискусивні жанри і «приписуючи види спілкування». Ініціальні репліки та роль лідера в розмові зумовлюють наступний етап типологізації спілкування. Інтерпретативне спілкування може бути цілеспрямованим та ненаправленим. Цілеспрямовані по модальній характеристиці, у свою чергу, діляться на діалоги, що формують оцінку модальності, і діалоги формуючі модальність іншого типу. Ненаправлені діалоги розрізняються по тому, який аспект особи реалізується в розмові: Я-інтелектуальне, Я-емоційне, Я-естетичне.

Мовні стратегії виявляються в ході мовного спілкування протягом всієї розмови. Найдрібніша одиниця дослідження – діалоговий «крок» – фрагмент діалогу, що характеризується смисловою вичерпаністю. Кількість таких «кроків» може бути різною залежно від теми, відносин між учасниками спілкування і від всіх прагматичних чинників.

Як правило, стратегію визначає макроінтенція одного (або всіх) учасників, обумовлена соціальними і психологічними ситуаціями. Стратегія пов'язана з пошуками спільної мови і виробленням основ діалогічної співпраці: це вибір тональності спілкування, вибір мовного способу представлення реального положення справ. Вироблення стратегії здійснюється завжди під впливом вимог стилістичної норми.

Мовні стратегії сполучають в діалозі елементи гри і ритуальної мовної поведінки. По відношенню учасників до такого принципу організації мовного спілкування, як солідарність, або кооперація, мовні стратегії можна розділити на кооперативні і некооперативні.

До кооперативних стратегій відносяться різні типи інформативних та інтерпретативних; наприклад, повідомлення інформації (ініціатор-активний учасник); з'ясування істинного стану речей (суперечка, обмін думками з якого-небудь питання); діалоги з очікуванням у відповідь репліки ініціатором та «діалоги», у відповідь репліки, що виключають (до першого розряду відносяться прохання, порада, переконання; до другого – вимога, наказ, рекомендація).

Мовні стратегії намічають загальний розвиток спілкування, який повністю виявляється тільки в заключних репліках, тому що, нагадуємо правил «управління» розмовою немає і будь-який параметр прагматичних характеристик мовного спілкування може зробити істотний вплив на результат спілкування. Крім того вибрані рамки стилістики спілкування диктують «сюжетні повороти» розмови і способи виразу.

Мовні тактики виконують функцію способів здійснення стратегії мови: вони формують частини діалогу, групуючи і чергуючи модальні відтінки розмови (оцінки, думки і т. п.). Так, наприклад в стратегії відмови у виконанні прохання може бути тактика: а) видати себе за некомпетентну людину (не здібну до виконання цього прохання); б) послатися на неможливість виконання прохання зараз (на зайнятість); в) іронії; г) відмови без мотивування; г) відхилитися від відповіді, не обіцяти нічого визначеного; д) дати ясно зрозуміти, що не бажає виконувати прохання.

Тактики здійснення певної стратегії мови мають відтінок національної психології. Це переконливо показано Е.М.Верещагиним, Р.Ратмайром, Т.Ройтером на прикладі аналізу мовних тактик «заклику до відвертості». Крім того, послання на етичні норми, апеляції до вищого етичного імперативу (до божества, ідеологічних цінностей) є характерними для української та російської культури, тоді як в німецькій культурі вони зустрічаються частіше лише в спілкуванні з дітьми. В направлених діалогах, інформативній стратегії або стратегії спонукання до дії, обміну думками з низки питань з метою ухвалення рішень, широко використовуються тактики неявного виразу значення, неявного способу інформування, несподіваної зміни теми.

Прийоми мовного втілення стратегій і тактик можуть бути розділені на тривіальні способи виразу значення та нетривіальні. Тривіальні способи – це такі, що склалися в мовній системі стереотипи виразу: в заданому стилістичному ключі організуються ансамблі різнорівневих засобів. При цьому в тісній взаємодії виступають лексичні елементи і синтаксичні конструкції, відповідності порядку слів і моделей пропозицій, що історично склалися, типи інверсій. Таким чином виявляється призначення одиниць різного рівня для їх вживання у складі одиниць більш високого рівня, роль всіх одиниць у формуванні значення репліки. Так, наприклад, правила виділення найбільш значущого компоненту змісту вислову дозволяють тому, хто говорить по-різному представляти одну і ту ж реальну картину. Прийомом варіативного представлення реальних ситуацій є комунікативна синонімія фрагментів пропозицій. Прийоми виразу ролевих відносин в спілкуванні також стереотипізовані: варіанти виразу вибачення, прохання свідчать про кооперативні та некооперативні

стратегії. Так, етична традиція наказує при виразі прохання вживання прямого мовного акту з використанням форми наказу. Прохання-пропозиція, навпаки, має переважну форму виразу – непрямий мовний акт. Існують неявні способи виразу значення вислову, точки зору того, хто говорить. Вони спираються на відомі факти, загальноприйняті оцінки або думки того, хто говорить. Ефективний прийом «упровадження» в свідомість адресата своєї думки – вживання визначень з «непрозорою семантикою», є небезперечною думкою. Головний і специфічний засіб побудови мовного спілкування та реалізації тактичних задач – регулятивні елементи, що належать до різних рівнів мовної системи, з'єднані загальною функцією динамічної організації мовної взаємодії.

А.А.Романов називає ці елементи комунікативними сигналами, засобами діалогічної регуляції, пропонує класифікацію їх залежно від мети спілкування і узгодженості/неузгодженості учасників спілкування (за відсутності комунікативної зацікавленості одного з учасників стримується і нейтралізується стратегічна ініціатива іншого учасника). Традиційне представлення комунікативної взаємодії було б неповне без різного роду регулятивних дій-реплік, які і визначають «вектор» мовного спілкування. Регулятивні елементи мають свою ієрархію і строго диференціюються залежно від соціальних і психологічних ролей того, хто говорить.

Вплив мовних стратегій в освіті, зокрема на навчальний процес спрямовано на те, щоб заповнити недостатність наочно-функціонального характеру навчання, щоб нейтралізувати відсутність традицій класичної освіти і в результаті сформувати непрагматичний інтерес до широкої сфери навчання, розширити доступ студентів і викладачів до іноземної «мовної матриці», що вивчається, сприяти налагодженню міжнародних мовних телекомунікаційних зв'язків.

Реалізація цих принципів та ідеалів, в основі яких – універсальність – припускає обов'язкову і цілеспрямовану організацію особового мовного простору кожного з учасників мовного індивідуально-освітнього простору. Більш того, передбачається не тільки формування, але і його актуалізація в емоційно-позитивних, творчих, духовно-етичних взаємостосунках студентів та викладачів. Спостерігаючи та аналізуючи результати успішної діяльності майстрів педагогічної праці, знаходимо їх прагнення до створення яскраво вираженої особової, автономної мовної території, індивідуального, частіше полімовного простору в навчанні та позааудиторній роботі, де задіяний в процесі педагогічної взаємодії, в ході творчого осмислення і рішення різноманітних педагогічних задач весь арсенал мовних стратегій тонкого дотику до особи учня, про які говорив ще В.О.Сухомлинський. Система мовних (мовних і комунікативних) тактик несе в собі індивідуальне позитивне значення, заряд за рахунок використання численних «мов» освітнього простору в мовній і комунікативній поведінці викладача. Серед пріоритетних можна виділити три підходи: мнемотехнічний з виходом на проблемне, знаково-контекстне навчання, що припускає дотримання принципу поліпрофільності, поліпредметності з урахуванням спеціалізації студентів; соціокультурний, з ціннісною спрямованістю змісту; лінгводидактичний (з семіотичним аналізом), інтерактивний підхід з емоційно-позитивним забарвленням освітнього процесу.

Вдосконалення особової мовної стратегії пов'язано з формуванням різних рівнів цього простору: індивідуального мовного тезауруса та інтелекту, індивідуальної мовної стратегії та простору.

Під рівнем індивідуального мовного тезауруса розуміємо наявність різноманітних елементів і ознак мовного інформаційно-освітнього простору конкретної людини. В основі індивідуального мовного тезауруса – словесні та жестові мови, що є провідними ознаками мовного інформаційно-освітнього простору. Рівень індивідуального мовного інтелекту припускає здатність конкретної людини використовувати особовий мовний тезаурус (словник) для індивідуального вирішення різноманітних вербальних і невербальних ситуативних задач (від репродукції до творчого пошуку), а також для нейтралізації деструктивних явищ зовнішнього середовища. Індивідуальна мовна стратегія має на увазі здатність особи використовувати у всій повноті свій мовний інтелект (перш за все, мовні стратегії поведінки) для конструктивного аналізу різноманітних комунікативних тактик поведінки, а також для усвідомлення своєї індивідуальності, своєї неповторності та унікальності. Індивідуальний мовний словник сприяє актуалізації вольового акту діяльності як такої. Рівень індивідуального мовного простору розуміється як здатність людини вільно встановлювати зв'язки і відносини з іншими особовими мовними просторами відповідно до духовно-етичних цінностей моральних і етичних норм вербальної та невербальної поведінки, а також з напрацьованим досвідом спілкування в соціокультурних просторах, освоєних особою.

Мовний статус викладача припускає, по-перше, повну ясність в розумінні проблеми формування цілісного полікультурного освітнього простору, одним з ключових аспектів якого є мовний а точніше, полімовний.

По-друге, викладач повинен реалізовувати за допомогою різноманітних мовних засобів-символів освітнього простору думку про те, що всі компоненти загальної освіти особи взаємозв'язані, взаємообумовлені. З одного боку, уміння без знань неможливі; будь-яка діяльність, навчання, спілкування немислимі без знань і умінь. З другого боку, вихованість – це адекватна знанням поведінка в тому соціокультурному просторі до якого формується конкретне емоційно-творче, позитивне відношення, що виражається через вербальні і невербальні символи полімовного освітнього простору особи, що розвивається.

По-третє, полімовний інформаційно-освітній простір, середовищем функціонування якої є колектив школи чи ВНЗ, а носієм – особа студента та викладача, відображає їх поведінку. Саме тому, в умовах побудови демократичного правового суспільства особливою актуальною є регуляція власної поведінки, яка є синтезом внутрішньої культури і педагогічно доцільної зовнішньої (вербальної та невербальної) виразності. Свого часу А.С.Макаренко писав, що «вихованець сприймає вашу душу і ваші думки не тому що знає, що у вас в душі, а тому що бачить вас, слухає вас». Зневага цією стороною діяльності викладача або її повне ігнорування негативно впливає на формування особистості студента.

Іншими словами, викладач не тільки усвідомлює, але й впроваджує в практику такий підхід до створення освітнього простору, в основі якого лежить полімовний принцип, а також принципи єдності змістовного та процесуального аспектів діяльності, відповідності освіти у всіх її елемен-

тах і на всіх рівнях конструювання вимогам розвитку суспільства, науки, культури та особи.

Отже, провідною позицією стає полімовна освіта, що дозволяє студентам орієнтуватися в сучасному глобальному інформаційному просторі (кіберпросторі) усвідомлювати його як сукупність досягнень людського суспільства, готуватися до взаєморозуміння і продуктивного спілкування представників різних культур, розширювати доступ до іноземної «мовної матриці» та налагоджувати міжнародні мовні телекомунікаційні зв'язки. В результаті особа повинна отримати уявлення про різноманіття і самодійність різних культур, уміти орієнтуватися в сучасному суспільстві, вирішувати типові та проблемні задачі із застосуванням вербальних і невербальних знакоформ віддзеркалення психічної діяльності.

Полімовна, мовна стратегія припускає проникнення у всі сфери освітньо-виховного комплексу – від змісту занять до технологічного процесу, від організації роботи самого вчителя, його робочого столу до організації розумової, професійно-педагогічної техніки; від самостійної роботи на уроці до активної, діяльної участі в роботі науково-практичної конференції, олімпіади, конкурсу; від взаємостосунків з одним учнем до цілого шкільного і позашкільного колективу (учнів, їх батьків та інших членів родини, вчителів); соціокультурна і комунікативна компетентність у всіх сферах життєдіяльності тощо.

Реалізація цих полімовних компонентів дозволить говорити про справжню демократизацію життя, зростання матеріальної та духовної культури, моральності, розвиток особи, реалізацію творчого потенціалу людей, подолання їх обмеженості та і просто неучтвта, про виховання справжнього спілкування, відповідального відношення до праці. З огляду на викладене вище, головний шлях впровадження мовних стратегій сьогодні потрібно визначити так: не передача мовних знань, а створення ситуації співпраці, сумісного осмислення і співпереживання, де вчитель виступає як консультант для того, щоб поставити учня в дану ситуацію пізнавальної діяльності, щоб навчальні завдання стали для нього життєвими.

Згідно концепції впровадження мовних стратегій, за основу беруться наступні важливі позиції:

1. Реалізація інтеграційних процесів в освіті вимагає перш за все духовно здорового викладача, високоосвіченого, чутливого до ситуації і спрямованого в майбутнє учня. Викладач-вчитель впливає своєю особою на студентів, сам при цьому розвиваючись і удосконалюючись. Особа викладача – одна з головних складових психологічного забезпечення мовного освітнього простору. Саме з цієї причини необхідно більше уваги приділяти роботі зі свідомістю викладача, виявленню причин формування його стереотипів, установок, цінностей.

Розуміючи під педагогічним професіоналізмом комплекс властивостей особи, що забезпечує високий рівень самоорганізації професійної педагогічної діяльності і включає такі елементи, як професійні знання і уміння, педагогічні здібності і педагогічна техніка, в рамках позначеної вище концептосфери особливу значущість набуває необхідність розвинути уміння управляти собою, своєю поведінкою (міміка, пантоміміка; управління емоціями, настроєм; зняття зайвої психічної напруги, створення творчого самопочуття, а також соціально-перцептивні здібності – увага,

спостережливість, уява – і техніка мови – дихання, постановка голосу, дикція темп мови).

Дидактичні, організаторські, конструктивні, комунікативні уміння; технологічні прийоми пред'явлення вимог, управління педагогічним спілкуванням, організації колективних творчих справ та ін. – складають другу групу компонентів педагогічного професіоналізму в реалізації мовних стратегій та забезпечують встановлення інтенсивних професійних педагогічних контактів.

В умовах полімовного освітнього простору формування названих вище умінь викладача ми пов'язуємо з використанням різноманітних знаків-символів, що становлять основу індивідуального мовного тезауруса та інтелекту індивідуальної мовної стратегії в особовому мовному просторі викладача. Наприклад, «жестові мови» допомагають виділити головне, частіше за все попереджають хід висловлюваної думки. Міміка, як і жести, підвищуючи емоційну значущість інформації, сприяють кращому її засвоєнню. У свою чергу, студенти «читають» обличчя вчителя вгадуючи його відношення, настрої. Тому важливо показувати на обличчі і в жестах лише те, що відноситься до справи, сприяє здійсненню навчально-виховних задач.

Якісне володіння культурою усного і письмового мовлення на рідній мові створює передумови для творчої реалізації особи викладача, оскільки «концептосфера мови – це в естві концептосфера культури».

Мова є не тільки засобом спілкування чи знаковою системою передачі повідомлень, національна мова в потенції – це «заступник» культури, показник її багатства. Концепти виникають в свідомості людини не тільки як «натяки на можливі значення», але і як відгуки на попередній мовний досвід людини в цілому: поетичний, прозаїчний, науковий, соціальний, історичний та інші. Багатство концепту визначається національним, становим, класовим, професійним, сімейним і особистим досвідом людини, що ним користується. В сукупності потенції, наявні в словниковому запасі окремої людини, як і всієї мови в цілому, ми можемо назвати «концептосферами». Таким чином, викладач повинен постійно прагнути вдосконалення мовної діяльності рідною мовою, стаючи гідним носієм багатства національної культури.

Індивідуальна мовна стратегія вчителя, в основі якій знаходиться «концепт» рідної мови, дозволяє оптимізувати інтеграційні процеси в освітньому просторі, будучи найважливішим чинником підвищення педагогічного професіоналізму і формування педагогічної творчості.

2. Сучасні лінгвістичні і, в цілому, освітні орієнтири в навчанні базуються на принципі формування цілісного освітнього простору, одним з ключових аспектів якого є мовна цілісність як на рівні шкільної полімовної освіти, так і на рівні професійно-педагогічної освіти. Це означає, перш за все, «актуалізацію» проблеми мовного простору всіх, хто стає учасником освітнього процесу. Осмислення професійної мовної поведінки вчителя як одного з варіантів мовної поведінки, аналіз власних комунікативно-риторичних можливостей, а також розробка типології комунікативного простору навчального процесу і його зв'язку з метою та завданнями тієї або іншої психолого-педагогічної компенсації – все це може не тільки скласти неординарний шлях аналізу навчального процесу, але і зв'язати основні проблеми функціонального погляду викладача на мову.

Полімовний освітній простір як специфічне середовище соціокультурного спілкування повинен базуватися на основі уявлень і аксіом, загально визнаних для всіх його учасників. З цим пов'язана перша і навряд чи не найважливіша задача формування мовних стратегій. Йдеться про один з головних аспектів суспільної стабільності, умовою якої є плюралістична рівновага поглядів на найістотніші сторони соціального буття. Оскільки суспільна природа людини залишається аксіомою, то і всякого роду зсуви в гуманітарній сфері слід засновувати саме на корекції суспільно-світоглядної позиції суб'єктів.

Інша важлива задача полягає в тому, щоб забезпечити вільний розвиток спектру альтернативних програм і концепцій та їх взаємодії. В рамках її рішення особливого значення набуває розширення доступу студентів та викладачів до іноземної «мовної матриці», що вивчається. Умова ефективності взаємодії між ними – конвергентний «діалог згоди», а не суперечність.

3. Сучасна мовна освіта пов'язана з переходом від формально-семантичного до семантико-функціонального погляду на мову. Така позиція є продуктивною з погляду налагодження міжнародних мовних телекомунікаційних зв'язків, освоєння комунікативних функцій мови та спричиняє за собою низку змістовно-методичних наслідків.

Новий наочний зміст вимагає і нових змістовних форм викладання. Аспект функціонування пов'язаний з переорієнтацією лекційних форм на форми лабораторно-практичні, де аналіз мовного матеріалу занурення в «мову» і бачення її об'ємності, поліфункціональності, «взаємодія» з мовою не тільки зроблять учасників навчання його суб'єктами, але і будуть підвищувати суб'єктний статус мови. Освоєння найважливіших комунікативних дій сприятиме зміні та індивідуальній мовній стратегії викладача.

Функціональний підхід до мови неминуче пов'язаний з інтеграційними аспектами освіти. Мова, будучи, по відомій метафорі, «будинком буття», пов'язана з питаннями психології особи, її світогляду, з питаннями історії і культури суспільства з взаємодією різних культур.

Іншими словами, рідна та іноземна мови покликані допомогти студентам прилучитися до кращих зразків повсякденного і ділового мовного спілкування з тим, щоб надалі здійснювати плідну комунікацію на рівні поліпредметної взаємодії зі всіма учасниками освітнього процесу, а також на міжкультурному та міждержавному рівнях.

У зв'язку з тим, що багатство мови визначається не тільки багатством «словникового запасу» і граматичними можливостями, але і багатством концептуального світу, концептуальної сфери, носіями якої є мова, студенти мають розглядати суспільні процеси як об'єктивну даність, що дозволяє уникати помилок в здійсненні змін в майбутньому. Отже, дуже важливо робити акцент на позитивних зсувах і неминучому прогресі, виховуючи вдячну пам'ять до минулого.

Діалогові лекції, ролеві ігри, знаково-контекстна технологія, «круглі столи», мікроконференції, «відкриті відеоуроки», конкурси і олімпіади для викладачів – лише деякі з численних організаційних форм, які застосовуються для реалізації мовних стратегій. При цьому оволодіння різноманітними аспектами мовних стратегій повинно мати творчий характер та бути спрямовано на: а) використання різноманітних прийомів мнемотехніки, що припускає вихід на знаково-контекстне навчання, б)

поліпредметний, поліпрофільний характер навчання, який не перешкоджає подальшій спеціалізації, в)соціокультурну ціннісну спрямованість змісту завдань, включаючи елементи культурологічної драматизації, г) лінгводидактичну тактику, яка вимагає семіотичного аналізу, г)інтерактивний підхід з емоційно-позитивним забарвленням, д)ускладнення за рахунок характеру здійснюваної діяльності – від активної репродуктивної і частково пошукової до творчої.

Таким чином, слід підкреслити, що лише співтворчість викладача та студента, завдяки комунікативному підходу до освоєння інформаційно-освітнього простору, здатна повною мірою забезпечити розуміння його цілісності обома учасниками. Саме в цілісності і одночасно поліфонічності освітнього простору бачиться можливість найповнішої реалізації творчих потенцій викладача та студента, а також ефективного становлення мовного простору особи, що розвивається.

Співтворчість викладача та студента, в основі якої лежить співпраця в різноманітній діяльності(праця, пізнання, спілкування) є в сучасному освітньому процесі перспективною тактикою навчання творчості. З одного боку, співтворчість – це плідне спілкування вчителя і учня за допомогою мовної діяльності (невербальні і вербальні, мовні та комунікативні стратегії). З другого, – це сумісне перетворення дійсності, більш того, створення нової педагогічної реальності, важливою властивістю якої є її полімовний та полікультурний характер. Творче взаємозбагачення, що відбулося, виявляється в розширенні функціонального поля діяльності обох учасників освітнього процесу, а також у формуванні їх особового мовного статусу в цьому просторі. Це стає одночасно важливою умовою і надійним критерієм успішної співпраці викладача та студента. Сказане означає, що чим яскравіше виявляються творчі функції, тим продуктивнішим є процес їх спільної діяльності, спрямованої на оновлення як змісту освіти, так і її технологічної бази. При цьому, чим вищим є творчий потенціал студентів, тим більш високі і складні професійні та комунікативні задачі доводиться вирішувати вчителю.

Надаючи важливе соціальне значення творчій самореалізації особи, вважаємо, що свобода вибору стратегії і тактики навчання, надання рівних можливостей для кожного, стають необхідними умовами здійснення на практиці впровадження мовної стратегії. Звернення до досвіду багаторічної педагогічної практики дозволяє назвати декілька найбільш значущих педагогічних мовних стратегій ефективного протікання спільної діяльності викладача та студента.

- Творчість в плануванні і прогнозуванні результатів освіти і виховання не може здійснюватися без урахування педагогом сформованості мовної компоненти діяльності учня.
- Формування і творча реалізація особового мовного простору – це тривалий і безперервний творчий процес, що має місце в освітньому просторі кожного уроку будь-якої навчальної дисципліни, а також у позааудиторній та позанавчальній діяльності.
- Організація, регулювання і контроль за освітнім процесом вимагає від педагога уміння чуйно реагувати на найменші зміни(як позитивні, так і негативні) в індивідуальному мовному статусі учня.

- Облік особової своєрідності мовної «концептосфери» учнів(вік, стать, соціальний статус тощо) при колективному характері навчання і виховання – чинник, про який педагогу слід пам'ятати при роботі над вдосконаленням власних мовних стратегій для подальшої їх реалізації в реальному освітньому процесі.
- Навчання мистецтву інтерпретації адекватного прочитання особового мовного простору – важлива педагогічна стратегія, що дозволяє здійснювати справжню комунікацію в процесі виховання особистості.

Одним із видів самостійної діяльності, найменше вивчених в сучасній методиці, є особові стратегії вивчення мови, під якими ми розумітимемо систему засобів самостійного вдосконалення іншомовних навиків і умінь поза межами навчального процесу. Термін «особовий» не є новим для сучасної методики. Г.В.Рогова [16], наприклад пропонує використовувати цей термін для позначення індивідуального читання, вважаючи термін «особовий» більш вдалим з низки причин, і, перш за все тому, що особове читання – це читання для задоволення пізнавальних потреб конкретної особи, яке завжди зачіпає духовну сторону цієї особи, ініціюється тим, хто навчається самостійно, є для нього бажаним і цікавим, а не вимушеним і підконтрольним. Вважаємо доречним використовувати термін «особовий» і для інших видів мовної активності студентів, позначивши їх як особові стратегії вивчення мови у поза-аудиторній діяльності. Особливістю названих стратегій є їх не обов'язковість, відсутність контролю. Вони є виразом ініціативи і пізнавальних потреб студентів і залежать від їх індивідуально-психологічних особливостей, запитів та інтересів.

Що стосується стратегій розмови та письма, вони посідають незначне місце в загальному об'ємі поза аудиторної діяльності. При цьому в розмові домінуючими є спілкування з носіями мови при особистих контактах і перекладацька діяльність; в письмовій мові – це, звичайно ж, написання листів, повідомлень факсиміле і спілкування по електронній пошті із зарубіжними друзями. Важливим чинником формування постійної потреби в самостійному вдосконаленні мовних умінь є створення ситуацій для самовираження студентів. Такі ситуації виникають, якщо спілкування в навчальній аудиторії здійснюється в умовах повної психологічної сумісності і комфортності, якщо викладач виявляє постійну цікавість до позааудиторної діяльності студентів, якщо вони заохочуються до обміну враженнями та інформацією.

Таким чином, у зв'язку зі становленням сучасної мовної стратегії, найперспективнішими напрямками подальшого науково-дослідного пошуку є:

- Визначення шляхів та засобів ефективного освоєння мови як знакової системи; збереження чистоти полімовного освітнього простору.
- Створення умов для унікального мовного існування особи, збереження своєрідності її мовної діяльності.
- Визначення ефективних технологій і методичних стратегій підтримки атмосфери взаєморозуміння викладача та студента в процесі праці, пізнання і спілкування, формування метамови навчального пізнання в освітньому просторі.

- Створення умов для співтовариства, в якому інтеграція освітян дозволить виступати ініціаторами екологічно чистого інтегрованого полімовного простору як в школі, так і за її межами.

Викладене вище дозволяє стверджувати, що полікультурність в освіті і багатобічний, поліпредметний і міждисциплінарний підхід до змісту знань, забезпечення інтеграції навчальних дисциплін, змістовна інтерпретація взаємозв'язків людини з природою і суспільством – шлях, який може сприяти глобальній самоорганізації людства і одночасно бути умовою входження конкретної людини особи в єдиний світовий інформаційно-освітній і комунікативний простір, а постійна робота вчителя по вдосконаленню індивідуальної мовної стратегії – найважливіше джерело підвищення педагогічного професіоналізму і майстерності.

У відповідь на виклики часу, в університеті реалізується проект «Мовні стратегії в освіті». До його виконання залучаються найбільш підготовлені вітчизняні педагоги і вчені, а також викладачі-іноземці – «носії мови» представники тієї мовної спільноти, культуру і мову якої ми прагнемо засвоїти. За нашими вимогами, студент має вільно володіти українською, розмовляти – російською й ще однією-двома мовами народів світу. Провідною для вивчення у цьому контексті є англійська мова.

Список використаних джерел

- 1.Алексеев С.А. Время и его преодоление // Хрестоматия по философии. – М., 1997.
- 2.Аскольдов С.А. Время онтологическое, психологическое и физическое // Мысль, 1922. – №3.
- 3.Астафурова Т.Н. Варьирование языковой деятельности в межкультурном деловом общении // Тез. докл. научн. конф. «Языковая личность: Жанровая языковая деятельность». – Волгоград, 1998.
- 4.Бодалев А.А. Вершина в развитии человека: характеристики и условия достижения. – М., 1998.
- 5.Бодалев А.А. Восприятие и понимание человека человеком. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1982. – 200с.
- 6.Бражник Е.И. Альтернативное образование в поликультурном обществе. Спб.: ГУ.
- 7.Буланкина Н.Е. <http://www.edu.nsu.ru>
- 8.Буланкина Н.Е. Концептосфера гуманистического образования: Учебно-методическое пособие / Н.Е.Буланкина, В.Н.Турченко. – Новосибирск: Изд-во НИПКиПРО, 2004. – 184с.
- 9.Выступление Президента Украины на официальном открытии празднований по случаю 750-летия Львова.
- 10.Кремень В.Г. О состоянии и перспективах развития высшего образования Украины // Наука и образование на пороге III тысячелетия. – Минск, 2001.
- 11.Лиферов А.П. Интеграция мирового образования – реальность третьего тысячелетия. – М.: Педагогический поиск, 1997.
- 12.Лиферов А.П. Образование будущего: глобальные проблемы – локальные решения (технология диагностики образовательных процессов). – Рязань Изд-во РГПУ, 1996.
- 13.Лихачев В.Д. Текстология: Крат. очерк. – М.; Л.: Наука, 1964. – 102с.
- 14.Лиферов А.П. Культурологическая составляющая интеграции мирового образования. Рязань: Изд-во РГПУ, 1996.

15. Плужник І.Л. Формирование межкультурной коммуникативной компетенции студентов в процессе профессиональной подготовки. – М.: ИНИОН РАН, – 2003.

16. Рогова Г.В., Ловцевич Г.Н. Особове читання // Іноземні мови в школі. – 1994. – №1.

Андрущенко В.П., Скубашевская О.С. Языковые стратегии как фактор образовательных инноваций

Проанализировано место и роль языковых стратегий в структуре инновационного развития образования; акцентировано внимание на необходимости владения родным – украинским и несколькими иностранными языками.

Ключевые слова: язык, культура, человек, инновационный процесс, учебные технологии, языковая культура.

Andruschenko, V.P., Skubashevskaya, O.S. Linguistic strategies as agents for innovations in education

Analyses of the place and role of linguistic strategies in the structure of innovative development of education; the attention is drawn to the need to be fluent in the native tongue, that is, the Ukrainian language, as well as to have good command of a couple of foreign languages.

Key words: a language, culture, a person, an innovative process, education technologies, linguistic culture.